

SZENT ERZSÉBET LEGENDÁJA

Liszt Ferenc csodagyermekként kezdte művészi pályafutását és zongoravirtuózként szerzett világhírnevet. Kortársai közül sokan nem is akartak mást látni benne, mint a zongorát már-már varázserővel bűvölő pianistát. Liszt Ferenc azonban zseni volt, és zeneszerzőként olyan jelentős újításokat vitt véghez a zenei nyelvezetben, hogy emiatt szerzeményeit csak kevesen tudták valódi értékük szerint becsülni.

Szent Erzsébet legendája Liszt első oratóriuma, egyike azon kevés művének, amelyet a nagyközönség is kezdettől fogva jól fogadott, és amelyet Liszt élete utolsó évtizedében egymással versengve mutattak be Európa legfontosabb zenei központjaiban, megadva a Mesternek az őt megillető elismerést és ünneplést. *Szent Erzsébet legendája* Liszt érett kori műve, amelyben kedvezően csapódik le Liszt egész weimari korszakának (1848–1861) karmesteri és zeneszerzői tapasztalata.

Árpádházi Szent Erzsébet (1207–1231), II. Endre király és Meráni Gertrud harmadik gyermeke közös szentje Magyarországnak és Tübingiának. Valószínűleg Sárospatakon látta meg a napvilágot, és alig négy évesen jegyezték el I. Hermann örgróf fiával, aki még szintén gyermek volt. Fényes udvari kísérettel, gazdag hozománnyal, dajkákkal és udvarhölgyekkel utazott Wartburgba, hogy abban az országban nevelkedjen, amelynek egykor úrnője lesz. Rövid életének nagyobb részét Wartburg várában élte le, itt volt gyermek, jegyes, ifjú feleség, és boldog anya.

Wartburg várát 1067-ben emelték a Ludowing örgrófok a Türingia és Hessen határvidékein elterülő erdőségben. A kies, magas szikla tetején álló, bevehetetlen várat messziről látni, és a várudvarból minden irányba csodálatos panoráma nyílik. A középkor folyamán a vár méltó jele volt a Ludowing dinasztia virágzásának.

A dicső lovagkor elmúlásával sajnos elvesztette jelentőségét. Gyakran gazdát cserélt, börtönként és raktárként is használták, majd hosszú ideig elhagyatva állt, köveit elhordták és az időjárás is elvégezte fölötte a maga romboló munkáját.

A weimari nagyherceg, Carl August minisztereként Johann Wolfgang Goethe 1777-ben látogatta meg a romos Wartburg várát. A költő-miniszter rögtön felmérte, milyen nagyszerű történelmi emlékhellyé lehetne tenni az Eisenachtól fél óra alatt megközelíthető várat, és javasolta restaurálását és múzeummá alakítását. Ebben az időszakban a középkor nosztalgiája vonult végig Európán, divatossá váltak a régi lovagregények és mondák, amelyeket a romantikus írók új köntösben, érzelmes regények formájában tártak az olvasók elé.

Goethe javaslatának valóra váltását a következő uralkodó, Carl Friedrich kezdte el 1846-ban, és 1853-tól annak fia, Carl Alexander folytatta. Ekkorra a vár néhány újjáépített része már elkészült, és elkezdődött a belső terek freskókkal való díszítése. Ezek elkészítésére Moritz von Schwind festőművész kapott megbízást, aki 1854-től kezdve dolgozott a várban. Az „Erzsébet-folyosó” belső falát Schwind hat freskóval díszítette, amelyek témáját Szent Erzsébet legendájából merítette.

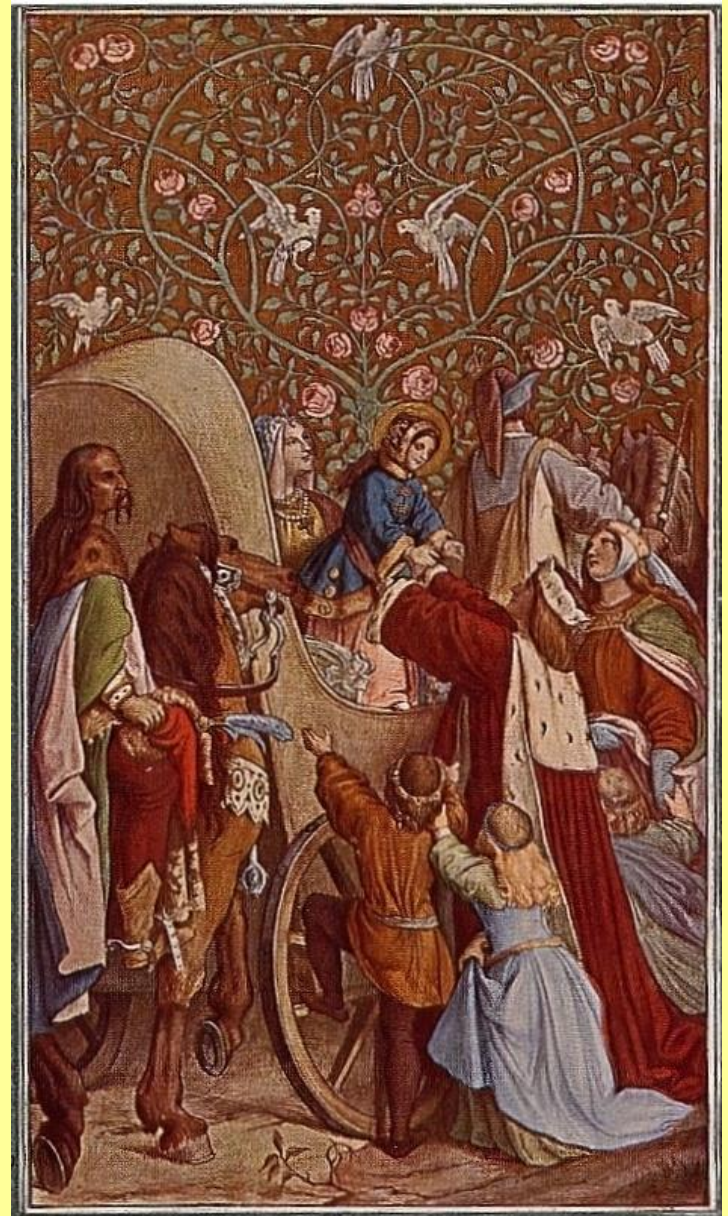
Zeneműve születéséről Liszt így írt édesanyjának:

*Szent Erzsébethez különös, gyengéd kapcsolat fűz. Magyarországon születtem, akárcsak ő, a sorsomat és pályafutásomat döntően meghatározó tizenkét évet pedig Tübingiában töltöttem, egészen közel Wartburg várához, ahol élt, és Marburghoz, ahol meghalt. Figyelemmel kísértem Wartburg várának restaurációs munkáit, amelyeket **az én** Nagyhercegem végeztetett, és láttam, amint a kápolnába vezető Erzsébet-folyosón... Schwind a freskóit festi, megörökítve Szent Erzsébet legendájának legjelentősebb eseményeit, amelyeket munkámban feleleveníték...*

Liszt mindig is büszke volt magyar származására. A vallásos Liszt erősen kötődött a ferencesekhez, a magyarországiakhoz különösen. Szent Erzsébet magyar hercegnőként és ferences szentként egyaránt elnyerte Liszt rokonszenvét.

Oratóriumához Lisztnek egy szövegkönyvre volt szüksége. Schwind ügyesen választotta ki ennek a rövid életűnek azokat az állomásait, amelyeket jól lehetett ábrázolni. Az oratórium szövegkönyve is végső soron ezek köré épült. Az oratórium felépítése röviden a következő:

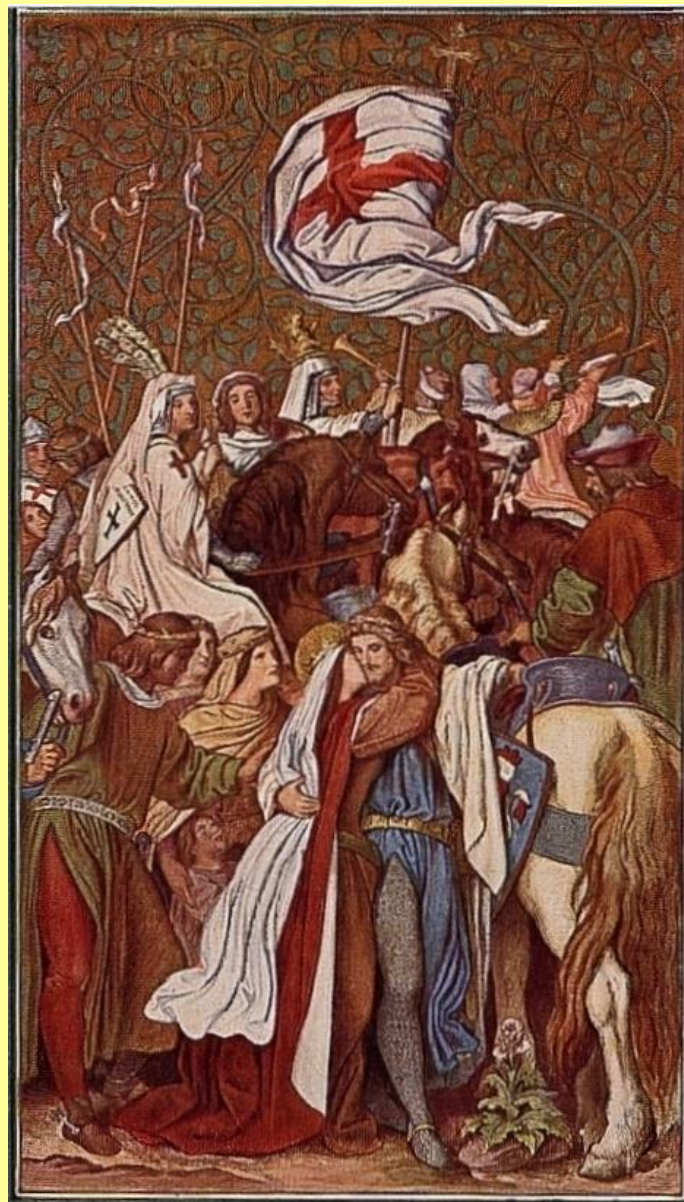
1. kép. **Megérkezés Wartburgba.** Az alig négyesztendős magyar királylány megérkezik gyermek jegyese, Lajos őrgróf otthonába. A vár lakói örömmel üdvözlik. Az őt kísérő magyar mágnás szeretettel adja át Hermann őrgrófnak, aki megígéri, hogy a kislánynak apja helyett apja lesz. A várbeli gyermekek boldogan veszik körül, és játszani hívják.

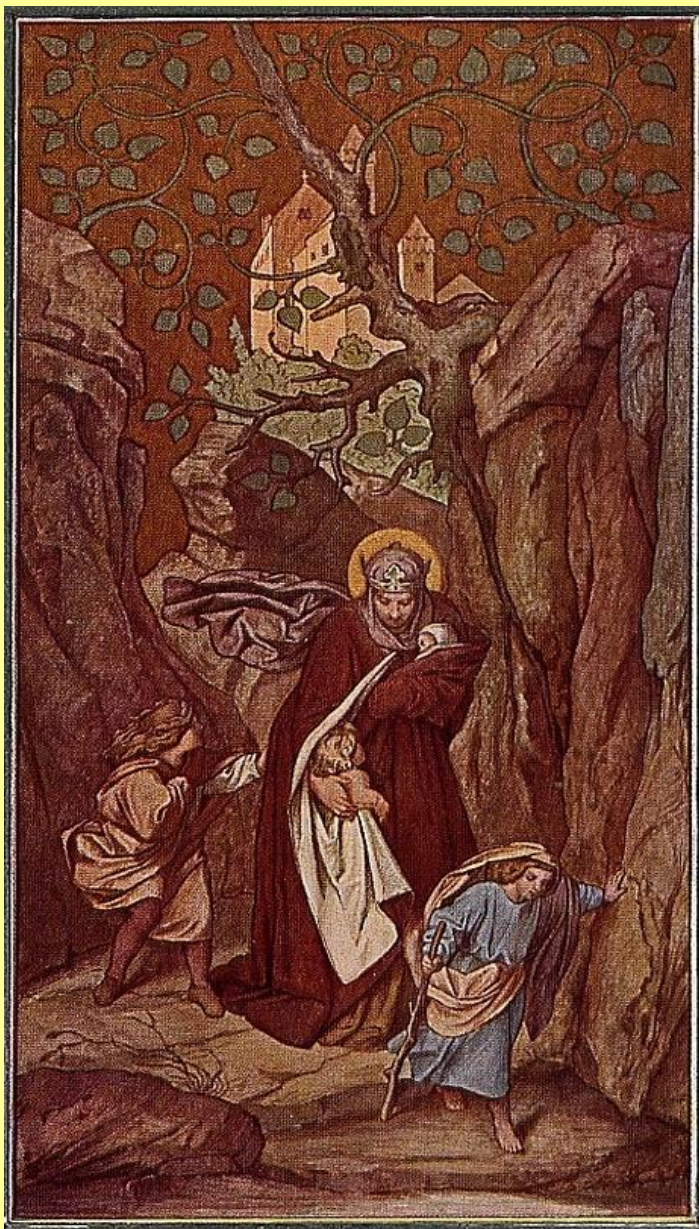

2. kép. **A rózsacsoda.** Lajos és Erzsébet már ifjú házaspár. A vadászatról hazatérő Lajos az erdőben találkozik feleségével. Erzsébet ijedten húzza szorosabbra köpenyét, hogy elrejtse az ételt, amelyet a szegényeknek visz. Amikor férje kérdőre vonja, gyermekes hazugságba bocsátkozik, azt mondja, rózsát szedett, az van a köpenye alatt. Férje követelésére szétnyitja köpenyét, és kötényéből valódi rózsák bukkannak elő. Lajos megrendülve kér bocsánatot feleségétől, és kíséretével együtt hálát ad Istennek.

3. kép. **A keresztes lovagok.** Lajos a Szentföldre készül keresztes hadjáratba. Erzsébet a gyülekező katonák között búcsút vesz férjétől. A katonák lelkes indulót énekelnek.

4. kép. **Zsófia ögrófné.** Erzsébet jótékonykodását özvegy anyósa a családi vagyon eltékozlásának tekinti. Lajos nem jut el a Szentföldre, útközben betegségben meghal. Amikor megérkezik halálhíre, Zsófia éjnek idején, viharos időben elűzi Erzsébetet otthonából. Isten azonban megbünteti a kegyetlen ögrófnét: a palota a viharban kigyullad.

5. kép. **Erzsébet halála.** Szegényes szállásán a haldokló Erzsébet imádkozik. Felidézi szülőházaja emlékét, szeretettel gondol távol levő gyermekeire. Köré gyűlnek a szegények és betegek, akiket gondozva töltötte élete utóbbi éveit. Testét elhagyó lelkét a mennyben az angyalok csodálatos énekkel fogadják.

6. kép. **Erzsébet ünnepélyes temetése.** Erzsébet jótékony tetteit csodák kísérték, ezért alig öt évvel halála után szentté avatták. Tiszteletére Marburgban székesegyház épült, ebben kapott Erzsébet arannyal és drágakövekkel díszített szarkofágot. Hamvait nagy tömegektől kísért ünnepélyes szertartásban vitték át a szegénykórház kápolnájából a székesegyházba. Az ünnepélyes szertartáson főpapok, lovagok, és nagyszámú zarándok vett részt. II. (Hohenstaufen) Frigyes német-római császár is közöttük volt.

ZENEI IDÉZETEK ÉS MEGHALLGATÁSRA AJÁNLOTT RÉSZLETEK

Liszt arra törekedett, hogy az Erzsébet által képviselt eszméket jellegzetes dallamidézetekkel támassza alá. Ezeket a partitúra végén megjelölte az előadók számára.

A legfontosabb dallamidézet egy gregorián dallam, a szent özvegyek közös vecsernyéjének ötödik antifónája. Bár nem hangzik el az oratóriumban, szövege szép és nemes: **„Quasi stella matutina in medio nebulae; et quasi luna plena in diebus suis.”** **„Olyan, mint a hajnalcsillag a köd közepette, és mint a telihold az ő napjaiban.”** Ez a dallam Erzsébet dallama, és a mű minden részében megjelenik, Erzsébet jelenlétét, személyét, jellemét képviselve.

Erre a dallamra épül az oratórium zenekari nyitánya. Ez az első rész, amelyet a nagyjából három és fél órás műből meghallgatásra ajánlunk. A tíz perces zenekari tétel igazi romantikus gyöngyszem: varázslatos pasztorális hangulatok, bensőséges, melegséget árasztó momentumok, a teljes zenekar által megvalósított telt hangzások teszik ezt az egyetlen témára épített tételt igazi remekművé.

Zenekari nyitány:

https://www.youtube.com/watch?v=VuyaQN-QFsl&list=PLCo324E2JQQZCyGy3_RC4pL16fKW1bzel

Reményi Ede egy verbunkos dallamot ajánlott Lisztnek, hogy hangsúlyt adjon a műben felmerülő magyar vonatkozásoknak. Bár kissé elüt a gregorián dallamtól, és nagyon eltérő zenei megvalósítást követel magának, Liszt nagyszerűen formázta meg általa a magyar mágnás jelenetét, aki átadja a kis királylányt új családjának.

A magyar mágnás (1b):

https://www.youtube.com/watch?v=6qCrbtoaAIE&list=PLCo324E2JQQZCyGy3_RC4pL16fKW1bzel&index=3

Két további egyházi dallam kevés szerepet kapott a mű egészében, de a most ajánlott részlet ezekre épül. Az első egy igen gyakori, de jellegzetes gregorián motívum, amelyet Liszt önkényesen „kereszt” motívumnak nevezett, mivel a *Crux fidelis* nagypénteki kereszt-himnusz kezdő hangjaiból áll. Liszt a Hunok csatája című szimfonikus költeményben is a kereszt jelképeként alkalmazta. A második egy valószínűleg újabb keletű, de réginek tűnő német zarándokének. A két dallamra épül a hadjáratba induló kereszties vitézek indulója.

A kereszties vitézek indulója (3d):

https://www.youtube.com/watch?v=dvf-PCS5Ock&list=PLCo324E2JQQZCyGy3_RC4pL16fKW1bzel&index=14

Liszt azonban a dallami idézeteken túl eredeti, saját dallamokat is gazdagon alkalmazott az oratóriumban. Ilyen például az Erzsébet halálának jelentét záró angyalok kara, amely a mennyország éteri boldogságát idézi fel.

Az angyalok kara (5e):

https://www.youtube.com/watch?v=p-zekbM-6Yg&list=PLCo324E2JQQZCyGy3_RC4pL16fKW1bzel&index=23

Természetesen nem hagyhatjuk ki előzetes ízelítőnkől az oratórium záró kórusát, amelyben Liszt az első gregorián téma felidézésén túl zömmel eredeti zenét komponál, és amely talán kicsit harsány, de hatásos és diadalmas megkoronázása az egész zeneműnek.

Záró kórus (6e):

https://www.youtube.com/watch?v=DExiBSUdzOc&list=PLCo324E2JQQZCyGy3_RC4pL16fKW1bzel&index=28

AZ EMLÉKEZETES PESTI BEMUTATÓ

Szent Erzsébet legendája nem csak főhősnője által kapcsolódik Magyarországhoz. Szerencsés módon a magyar főváros lett a legenda ősbemutatójának színhelye. 1839–40-es pesti látogatása alkalmával Liszt egyik hangversenyének a bevételét a Pestbudai Zenede alapítására adományozta. Az 1865-ben 25 éves jubileumát ünneplő intézmény ezért Lisztet is meghívta a háromnapos ünnepségre; még az ősbemutató megszervezését is vállalta az újonnan felépült, arannyal csillogó Vigadóban.

Az ősbemutató az ünnepség első estjére, augusztus 15-én este 7 órára volt kitűzve. A színpadon körülbelül ötszázan foglaltak helyet: 300-350 énekes, és a velük arányosan felduzzasztott zenekar. A szorosán elhelyezett székeken körülbelül 3000 főnyi hallgatóság zsúfolódott össze.

Liszt megjelenését a színpadon Ábrányi Kornél szemléletesen örökítette meg:

Nincs toll mely híven ecsetelni tudná a tapsorkánt, a lelkesedési tombolást, mely keletkezett, s mely öt percnél tovább tartott. [...] Az „éljen-vihar” pillanatra csak azért csillapult le, hogy ismét hatalmasan felemelkedjék, midőn Mátray Gábor lépett a nagy művész elé, hogy a zenede nevében emlékül egy honi rózsafából készült, ezüst fogantyús karnagyai pálcát nyújtson át neki. A közönség nagy része felállt, kendőt lobogtatott, lelkesedve tombolt, s éltette perceikig a haza nagy fiát s a század legfényesebb művészeti csillagát.

Watzatka Ágnes

Franz Liszt dirigirt persönlich bei der ersten Aufführung seines Oratoriums »Sz. Erzsébet« in der städt. Redoute in Pest. 5876 V. U. Nr. 36 1865.